

the noble class, and on the other, by the enormous size of the noble estates.

After the defeat of the Polish uprisings in the years 1830-1831. and in 1863, the tsarist government sought to limit the leading role of large Polish landownership, as well as the influence of the Roman Catholic Church. At the same time, the foundation was laid for the region's specialization: grain production, beet planting, sugar and moon production, as well as the creation of a powerful base for the development of the food and processing industry.

An important role in the agricultural production of Podolia was played by industrial gardening. A significant proportion in the farms of Right-Bank Ukraine belongs to animal husbandry.

On the eve of the First World War, the tsarist government issued a law according to which electoral bodies were introduced in Podolia, whose main task was to develop ways to increase agricultural production.

Key words: Right-Bank Ukraine, autocratic Russia, Polish minority, gentry, economic influence, repression

Отримано: 21.08.2018

УДК 94(477+571)«1658»

В. В. Газін

КРАХ ГАДЯЧА: ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЧИНИ ПРОВАЛУ ПРОЕКТУ УТВОРЕННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ТРЬОХ НАРОДІВ (до 360-річниці Гадяцької угоди)

Попри значну історіографію Гадяцького договору 1658 р., дана подія, яка виходила далеко за межі українсько-польських відносин і мала всі шанси змінити історичний розвиток Центрально-Східної Європи, сьогодні викликає інтерес дослідників. У даній статті автор звертається до проблеми стосовно причин чому угода, яка передбачала реформування Речі Посполитої у республіку трьох рівноправних народів так і не була реалізована. Висловлюється міркування стосовно поширеної тези, що кардинальна зміна тексту Гадяцької угоди, якої вона зазнала з вересня 1658 до травня 1659 р. (коли відбулася її ратифікація сеймом), стала основним чинником провалу гадяцької ідеї. Водночас автор доводить, що вплив на це мав широкий комплекс факторів, який призвів до падіння гетьманського уряду Івана Виговського, що й ознаменувало крах Гадяча.

Ключові слова: Гадяцький договір, Річ Посполита, Князівство Руське, унія.

18 вересня 2018 р. виповнилося 360 років відомому Гадяцькому договору, акту, який міг кардинально змінити перебіг подій Української революції XVII ст. та вирішити долю Східної Європи на наступні століття, однак який увійшов в історію як невдала спроба українсько-польського порозуміння, в основі якого була покладена ідея утворення Речі Посполитої як держави трьох рівних народів.

Слід відзначити, що попри значущість даної події для вітчизняної історії, українсько-польських відносин, річниця Гадяцького договору не отримала необхідного відзначення ні на державному

рівні, ні в науковому середовищі. Як виключення можна назвати Міжнародну наукову конференцію з нагоди 360-річчя підписання Гадяцького договору, яка відбулася 19 вересня 2018 р. в Національному музеї історії України в Києві [10]. Слід відзначити, що попри, на перший погляд, доволі повне і всебічне дослідження даної проблеми (свого часу було проведено ряд конференцій, видано збірники, різноманітних питань гадяцької тематики торкалися вчені в своїх роботах тощо), в ході зазначеного наукового форуму історики з України, Польщі, Литви, Білорусі, серед яких були відомі дослідники: професори Тереза Хинчевска-Хеннель, Мірослав Нагельській і доктори Пйотр Кроль і Збігнев Гундерт (Польща), професори Віктор Горобець і Наталія Яковенко, а також кандидат історичних наук Олексій Сокирко (Україна), професор Валентін Голубев й кандидат історичних наук Александр Довнар (Білорусь), а також професор Валдас Ракутіс із Литви, було означено низку проблем, які потребують всебічного аналізу, без якого не можливо скласти цілісне уявлення про суспільно-політичні процеси в Україні, українсько-польські відносини та загалом, у регіоні Східної Європи середини XVII ст. Зокрема, це оцінка Гадяцької унії як політичного проекту руської знаті і як складний компроміс суперечливих інтересів тогочасних еліт Польщі та України. Також широке поле для дискусій дає проблема історичних наслідків Гадяцького договору й подальшої долі самої ідеї Гадяча в політичних проектах і практиках Гетьманату (кінець 50-х рр. XVII – XVIII ст.). Звичайно, це жодним чином не охоплює всього комплексу питань, які на сьогодні залишаються дискусійними та потребують уваги з боку дослідників. А уроки Гадяча, безумовно, важливі для сучасних політиків як українських, так і польських.

Такою проблемою, яка, безумовно, потребує подальшого дослідження є причини краху Гадяча. При цьому слід відзначити, що дане питання не могло залишитися поза увагою істориків. Відтак, маємо доволі багато міркувань стосовно того, чому Гадяцький договір так і не був реалізований, а всі подальші спроби розв'язати українсько-польські суперечності шляхом укладення державної унії провалилися. При цьому слід відзначити, що в історіографії окреслилося декілька підходів до оцінки Гадяцького договору, а відтак і до причин провалу самої гадяцької ідеї. Так, якщо до думку В. Смолія та В. Степанкова угода засвідчила «...істотний перегляд основних положень державної ідеї 1649 р.», який проявився в тому, що відбулася відмова від її найголовніших принципів – соборності та незалежності [12, с.312], то В. Горобець відзначає значний потенціал угоди як спроби «... політичного розв'язання надскладного соціального, політичного й етноконфесійного конфлікту» [6, с.81]. Вкрай суперечливий характер угоди, яка водночас була блискучим зразком «... юридичної думки представників державницького угруповання козацької старшини», відзначає і сучасна російський історик Т. Таїрова-Яковлева. З іншого боку, дослідниця звертає увагу на те, що за всього свого потенціалу угода так ніколи і не набула юридичної сили [13, с.31].

Загалом в історіографії присутня думка, що гадяцька ідея, будучи доволі привабливою і перспективною формою розв'язання українсько-польського протистояння, стала заручницею політичних амбіцій та економічних інтересів польської владної верхівки, коли умови, що лягли в основу угоди, підписаної 18 вересня 1658 р. у Гадячі були кардинально змінені (не на користь України) в ратифікованому сеймом документі у 1659 р. Так, на думку Т. Таірової-Яковлевої, в остаточній редакції угоди (1659 р.) «... всі найпрогресивніші положення її були вилучені або так видозмінені, що вони втрачали будь-який сенс» [13, с.40].

Отже, після тривалої підготовчої роботи, що здійснювалася під час польсько-українських консультацій у Межириччі, де з березня по червень 1658 р. над узгодженням ключових положень договору працювали Станіслав Казімеж Беневській та Павло Тетеря, представники, відповідно, польського короля та українського гетьмана, в результаті якої було вироблено так звані «Пункти Тетері», 18 вересня 1658 р. у таборі під Гадячем було укладено відомий Гадяцький договір. Основними його положеннями були наступні: козацька Україна (як Руське князівство) в складі Брацлавського, Чернігівського та Київського воєводств входила до складу Речі Посполитої на правах третього суб'єкта єдиної федерації; князівство очолював пожиттєво обраний гетьман, який водночас обіймав посаду київського воєводи та був першим сенатором Речі Посполитої; збройні сили склали 60-тисячне козацьке військо та 10 тис. найманців; передбачалася свобода віро сповідання (йшлося про скасування унії) та гарантувалися переваги православних у обійманні державних посад на території Руського князівства [3, с.11-14].

Однак справа до ратифікації угоди сеймом Речі Посполитої дійшла майже через рік. Сейм розпочав роботу 22 березня 1659 р. З текстом Гадяцької угоди сенатори змогли ознайомитися ще восени 1658 р. Уже тоді комісари, які проводили переговори з керівництвом Війська Запорозького: С.К. Беневській та К. Євлашевській, були піддані жорсткій критиці. Їм дорікали за «неправомірне підписання шкідливої для Речі Посполитої угоди з українцями». Невдоволення викликали положення, які стосувалися ліквідації унії, надто великого козацького реєстру, а також надання земських та сенаторських урядів на території Князівства Руського виключно православним. Не сприймалася вимога українців отримати право елекції на кшталт того, що має ВКЛ. Наголошували, що дана угода «... наповнить Річ Посполиту й сенат хлопством». Категоричним противником ліквідації унії виступив папський нунцій, який мав доволі значний вплив на короля [8, с.160, 161]. Серед магнатів і шляхти лунали вимоги щодо необхідності проведення нових переговорів з українською стороною. Акцентувалося на тому, що становище Виговського, який наважився на розрив із Москвою, є безвихідним і тепер йому можна диктувати більш жорсткі умови [16, s.78].

Беневській та Євлашевській, з свого боку, заперечували звинувачення та звертали увагу на надзвичайно важке становище Речі

Посполитої, брак військової сили, що вимагало більшої уваги до козаків «... що горнутья до Королівства Польського». Беневській при цьому зауважував, що в даному випадку головним було «... приєднання українського козацтва», якому слід іти на поступки, зокрема, погодитися на повернення православній церкві храмів і маєностей, які свого часу були забрані уніатами. Він зазначав, що пізніше, коли становище Речі Посполитої стабілізується, можна буде повернутися до старої системи відносин із Військом Запорозьким [5, с.25-26]. Аргументи Беневського прийняли, але все таки було вирішено доопрацювати договір й представити його українським послам, котрі прибули на сейм. При цьому поведінка польського керівництва засвідчила його відхід від компромісної позиції та прагнення нав'язати Чигирину нові (скориговані) умови угоди.

Українське посольство (35 чол., а враховуючи численну свиту, за підрахунками П. Кулаковського, загалом складало 511 осіб [9, с.110-111]) було споряджене гетьманською інструкцією, зміст якої свідчив, що Іван Виговський намагався наповнити Гадяцьку угоду змістом, який би надав реальних обрисів ідеї перетворення Речі Посполитої в триєдину республіку з рівноправними суб'єктами, один з яких би представляв цілісний народ руський. Зокрема, українські послы вимагали створення спеціальної комісії з представників Корони, ВКЛ та Князівства Руського, яка б розглянула питання повернення православній церкві всіх храмів, монастирів та маєностей на землях, «так далеко, як далеко поширюється мова народу Руського», що в різний час були забрані єзуїтами та уніатами, а також ліквідації греко-католицької церкви. Окрім цього українською стороною вимагалось скасування постанови проти Війська Запорозького 1638 р. та встановлення козацького реєстру в 60 тис. чол. Чи не найважливішим було положення стосовно вклучення до складу Руського князівства Волинського, Руського та Подільського воеводств. Однією з вимог українського гетьмана було гарантування участі представників князівства у всіх посольських комісіях на рівних правах з представниками Корони та Литви [4, с.315-325; 14, с.310].

Однак, на сеймі відбулося серйозне редагування українсько-польської угоди. При цьому не лише не були враховані пропозиції української сторони, представлені послами Війська Запорозького, а зазнав змін текст угоди, який було сформовано 18 вересня 1658 р. В результаті 22 травня 1659 р. було ратифіковано остаточний текст Гадяцької угоди, на основі якого й мало відбутися «вікопомне скаєсння» трьох народів в одній державі [3, с.14-30].

В історіографії зміни, яких зазнала Гадяцька угода з вересня 1658 до травня 1659 р., частіше всього оцінюють як такі, що фактично спричинили поворот в ставленні до неї в середині українського козацтва, а відтак – крах самої ідеї утворення триєдиної держави [9, с.124]. «Фатальними» та «короткозорими» оцінено дії польсько-литовської влади, яка «виучила з її (Гадяцької угоди – В. Г.) тексту кілька найважливіших для козацької України положень» В. Смолієм та В. Степанковим [12, с.313]. Н. Яковенко,

ці зміни кваліфікувала як такі, що підрізали «... й без того тонку нитку примирення» [15, с.490]. На думку польського історика Т. Кемпи, на сеймі 1659 р. склалася ситуація, коли обидві сторони (і Варшава, і Чигирин) прагнули ревізії Гадяцької угоди. Наслідком «переговорів» і став текст угоди від 22 травня 1659 р. [7, с.142].

Загалом, погоджуючись із тим, що зміни в тексті угоди були суттєвими і однозначно не на користь України, не можна пов'язувати крах Гадяча лише з ними. По-перше, угода об'єктивно не могла не зазнати змін. Адже під час її читання у Варшаві включалися різні чинники (тут і католицьке й греко-католицьке духовенство, коронна та литовська шляхта з їхніми інтересами і ослаблена тиском Москви та внутрішнім протистоянням позиція керівництва Війська Запорозького), під дією яких і формувалася офіційна позиція керівництва Речі Посполитої [8, с.166.]. По-друге, не слід приділяти занадто багато уваги самим формулюванням чи тому, скільки раз вжито і чи взагалі вжито термін «Князівство Руське». Так, Т. Таїрова-Яковлева, якій слід віддати належне за ґрунтовний текстологічний аналіз різних (відомих на сьогодні) списків Гадяцької угоди, власне наголошувала на тому, що в остаточній редакції угоди «...всі найпрогресивніші положення її були вилучені або так видозмінені, що вони втрачали будь-який сенс» [13, с.31-48]. На підтвердження цього, вона зазначає, що це, зокрема, стосується власне положення про утворення «триєдиної держави» та «Князівство Руське», які були замінені «жалюгідними відауннями», на кшталт «Річ Посполита народу польського, Великого князівства Литовського і Руського», «гетьман Військ Руських» тощо» [13, с.38]. Гадається, тут не слід так гостро реагувати на останні терміни, які жодним чином не заперечуються власне самої ідеї створення триєдиної держави й утворення Князівства Руського. Інше питання, що маємо рух від незалежної держави (чи більше формально незалежної, адже угодою з Москвою 1654 р. уже запроваджувалися певні обмеження стосовно здійснення зовнішньої політики, що цілком відповідали поширеній практиці васально-сюзеренних міждержавних відносин) до статусу автономної одиниці в складі федеративної держави Річ Посполита.

Також в якості прикладу «драматичних змін», яких зазнала Гадяцька угода з вересня 1658 до травня 1659 р., часто наводиться обмеження козацького реєстру 30 тисячами осіб. Тут навіть порівнюють з Переяславсько-московським договором 1654 р., де окреслюється 60-тисячний реєстр. Дійсно, у редакції Гадяцької угоди від травня 1659 р. значиться, що козацький реєстр має становити 30-тис. осіб. Однак, там міститься невелике, але вельми суттєве, уточнення: «... тридцять тисяч, або як вельможний гетьман запорізький подасть у реєстрі» [3, с.26], яке давало можливість за певних умов (у разі наполягання гетьманського уряду) збільшити чисельність українського війська. Звичайно, тут слід вказати й на можливість набору 10-ти тисяч найманого війська.

Нарешті, часто йдеться про пункт, який передбачав повернення маєностей у Князівстві Руському колишнім власникам.

Гадається дане положення було цілком логічним з огляду на перспективу утворення триєдиної держави з гарантуванням рівних прав для представників усіх соціальних груп (католиків, православних, козаків, шляхти...) в усіх її частинах. Відтак, обійти цю проблему просто не було змоги. Водночас укладачі угоди передбачили, на їх погляд, найбільш оптимальний механізм вирішення даної проблеми. Так, згідно її тексту, ратифікованого у 1659 р., таке повернення до власних маєтків світських осіб («з обох сторін»!!!) має відбутися лише після того, як це буде визначено королем «після порозуміння з вельможним гетьманом запорізьким» та відповідного універсалу «його королівської милості і вельможного гетьмана Війська Запорізького» [3, с.28].

Дослідники чи не на перше місце серед антиукраїнських видозмін тексту угоди виносять той факт, що з остаточного її тексту було вилучено положення про скасування унії [13, с.40]. Однак, годі було сподіватися на інший результат, враховуючи доволі сильні позиції у Варшаві католицького, а тим паче – греко-католицького духовенства. І якщо перші допускали можливість задля залагодження «українського питання» та відновлення майнових прав католиків на території Князівства Руського піти на ліквідацію унії шляхом безпосереднього включення уніатів до системи римо-католицької церкви, то останні були категоричними противниками цього і всіма силами тиснули на королівський двір. Звичайно у Варшаві не могли не враховувати цього фактору. Водночас те формулювання, яке з'явилося у 1659 р. і в якому прямо не говорилося про скасування унії, з часом цілком могло привести до вирішення цього питання. Так у тексті 1659 р. православної церкві гарантувалися на території Князівства Руського (хоча сам термін не вживається) значні права і насамперед, повернення усіх раніше втрачених церков, монастирів та маєтностей. Водночас уніатам заборонялося засновувати, розбудовувати й примножувати будь-яким чином церкви та монастирі, заборонялися на майбутнє усі уніатські фундації. Тут не можна не погодитися з польським дослідником Т. Кемпою, який стверджує, що за таких умов Уніатська Церква була приречена на животіння, яке врешті призвело б до її ліквідації [7, с.145].

Звичайно, позиція польсько-литовського керівництва не несла того необхідного конструктивізму, який міг би привести до реалізації «вікопомного склеєння». Не акцентуючи увагу на питаннях унії, чи повернення маєтностей, слід звернути увагу на інші проблеми. По-перше, в тексті угоди (в редакції 1659 р.) стосовно території Князівства Руського містилася невідповідність. Так, з одного боку містилося чітке її окреслення Київським, Брацлавським та Чернігівським воєводствами (відповідно до положення Зборівської угоди 1649 р. та, власне, реальних меж українських земель, на які поширювалася юрисдикція гетьмана), то, з іншого боку, зазначалося, що Військо Запорозьке має стояти «...в тих воєводствах і маєтках, де воно було перед війною» [3, с.26]. Останнє підпадало під дію пунктів Ординації Війська Запорозького від 1638 р., яку

так і не було скасовано, і якою передбачалося обмеження проживання реєстрових козаків лише королівщинами Корсунського, Черкаського і Чигиринського староств [11, с.628-629]. Водночас, саме обмеження території Князівства Руського лише трьома воєводствами, залишаючи поза його межами давні етнічні українські землі (Поділля, Волинь, Галичину, Підляшшя), не відповідає самій ідеї утворення триєдиної держави на рівноправних засадах. Відтак, цілком обґрунтованими були вимоги української сторони, представлені до влади Речі Посполитої послами на сейм 1659 р. По-друге, ініціюючи укладення угоди з Військом Запорозьким і навіть погоджуючись на надання Українській державі статусу, рівного Великому князівству Литовському, річпосполитська верхівка, насамперед, керувалася власними інтересами. Останні полягали в тому, щоб припинивши війну з Україною (таким чином вирішивши «українське питання»), покращити свої позиції стосовно головних суперників в регіоні – Московії та Швеції, а також використати українське козацтво у майбутній війні проти Московської держави. У цьому сенсі цілком справедливо зазначає П. Кроль, що у Варшаві здатні були до компромісів стосовно українського козацтва, допоки козацтво було сильне і становило собою загрозу, або допоки потрібне було для оборони кордонів Речі Посполитої від Москви [8, с.176]. За інших умов тон спілкування та межі можливих поступок були зовсім іншими.

Загалом, Гадяцька угода 1658 р. (скоріше Гадяцький процес 1658-1659 рр.) був визначений цілим комплексом факторів, що стосувалися власне українсько-польських, українсько-московських та польсько-московських тогочасних відносин.

Вагомим чинником було те, що Варшава, керуючись виключно власними інтересами, коли над козацькою Україною нависла смертельна загроза з боку московських військ, що вторглися на її територію (згідно Гадяцької угоди усі сили Речі Посполитої мали б бути мобілізовані для відсічі агресора), не спромоглася надати Війську Запорозькому належної допомоги [4, с.339-346]. Варшава у цей час сконцентрувалася на шведсько-польському фронті, в районі Помор'я, де з осені 1658 р. активізація військові дії. Водночас, польсько-литовське керівництво на той час не відмовилося від можливості продовження мирних переговорів з Московією (навіть в березні 1659 р. була призначена для цього нова комісія). Відтак, зайва військова активність проти Москви була для Варшави недоречною [6, с.103]. Врешті, лише 3-тисячний корпус під командуванням коронного обозного Анджея Потоцького було направлено на допомогу Виговському [1, с.232; 2, с.262; 6, с.104].

У той час як Польща намагалася утвердити скоригований Гадяцький договір, Москва вдається до силового вирішення «українського питання». 20 квітня 1659 р. війська Трубецького виступили з Костянтинова та вже через дев'ять днів підійшли до Конотопа, де з'єдналися з силами Івана Безпалого та розпочали облогу міста, де укріпився полковник Григорій Гуляницький із союзними татарами. Хоча після цього був Конотоп, де гетьма-

ном Іваном Виговським було розгромлено московське військо, однак невдовзі останнього було усунуто від гетьманства, що врешті призвело до того, що його наступник Юрій Хмельницький відновив угоду з Московією.

Гадяцька ідея рухнула не в результаті сеймових рішень 1659 р. так званого «обрізання» початкового тексту Гадяцького договору від вересня 1658 р. Це був значно складніший процес, у якому переплелась дія цілої низки факторів. Звичайно тут мала місце зміна позиції керівництва Речі Посполитої стосовно козацької України. І якщо ще до осені 1658 р. у прагненні будь-що відірвати Військо Запорозьке від Москви там були готові до доволі значних поступок українцям, то, добившись свого, гору взяла традиційна зверхність стосовно українського козацтва. І справа була не в формулюваннях в самому тексті угоди, а в тому, настільки річпосполитська верхівка готова була їх виконувати. Не менш вагомим фактором, який вплинув на розвиток ситуації навколо договору, було ставлення до нього в козацькій Україні. В. Смолій та В. Степанков звертають увагу на той факт, що з самого початку була відсутня єдність у ставленні до угоди з Польщею, коли більшість козаків взагалі не виявляли якоїсь симпатії до останньої, а ті, що погоджувалися на повернення до складу Речі Посполитої, вимагали утворення у її межах Руського князівства в етнічних кордонах (з включенням до його складу Белзького, Брацлавського, Волинського, Київського, Подільського, Руського і Чернігівського воеводств) [12, с.311]. Відтак, невиконання польською стороною їхньої вимоги змінило ставлення цієї частини козацтва до угоди. Насамкінець, слід зважати й на формування в Україні й промосковських сил, яке відбулося в період після 1654 р. Невдоволені соціальною політикою уряду І. Виговського, обділені (на їх думку) владою після початку гетьманування останнього, а також ті, що сподівалися на царську ласку (маєтки, посади) опинилися в опозиції до гетьмана, а відтак – до його курсу на зближення з Польщею. Наслідком дії усіх цих факторів стало падіння гетьманського уряду Івана Виговського, яке, своєю чергою, ознаменувало і крах гадяцької ідеї. Фактично, прихід до влади Юрія Хмельницького і промосковськи (а швидше антивиговськи) налаштованої старшини призвів до різкого повороту курсу українського гетьманату. Новий договір з Московією, укладений у Переяславі в 1659 р., фіксував для України значно гірші умови ніж той, що був укладений за гетьманування Богдана Хмельницького у 1654 р. Йшлося про значне обмеження гетьманських повноважень, і не лише в зовнішньополітичній сфері, а й у проведенні внутрішньої політики. Було реалізовано все те, чого московська влада цілеспрямовано добивалася, починаючи уже з 1655 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією. Санкт-Петербургъ: Тип. П.А. Кулиша, 1863. Т. 4. 276 с.

2. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією. Санкт-Петербургъ: Тип. В. В. Пратц, 1873. Т.7. 398 с.
3. Документи // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 11-30.
4. Памятники, изданные Временною Комиссією для разбора древних актовъ, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ. Киев: Университетская типографія, 1852. Т. 3. 438 с.
5. Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazjana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona wydana z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego. Poznan: Naklad i czcionkami N. Kamińskiego i spółki, 1859. Т. 2. 314 s.
6. Горобець В. Гадяцька угода 1658 року у структурі міжнародних взаємин Центрально-Східної Європи // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 81-108.
7. Кемпа Т. Конфесійна проблема в Гадяцькій угоді // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 128-147.
8. Кроль П. Коронна шляхта і Гадяцька унія // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 148-176.
9. Кулаковський П. Козацьке посольство на сейм 1659 року // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 109-127.
10. Міжнародна наукова конференція з нагоди 360-річчя підписання Гадяцького договору. URL: <http://www.polinst.kyiv.ua/event1269.html>
11. Сас П.М. Ординація Війська Запорозького 1638 // *Енциклопедія історії України. Т. 7: Мі-О* / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України]. Київ: Наук. думка, 2010. С. 628-629.
12. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 pp.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
13. Таїрова-Яковлева Т. Гадяцька угода – текстологічний аналіз // *Гадяцька унія 1658 року* / [редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, 2008. С. 31-48.
14. Таїрова-Яковлева Т. Г. Гадячский договор и идея триединого государства «Речь Посполитая» // *Судьбы славянства и эхо Грюнвальда: Выбор пути русскими землями и народами Восточной Европы в Средние века и раннее Новое время (к 600-летию битвы при Грюнвальде/ Танненберге). Материалы международной научной конференции* / [отв. ред. А.И. Филюшкин]. Санкт-Петербург: Любавич, 2010. С. 310.
15. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 312 с.
16. Rawita-Gawroński F.R. Próba pojednania z Rusią. Poselstwo Bieniewskiego: od śmierci B. Chmielnickiego do umowy chadziackiej. Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1907. 93 s.

В. В. Газин

Крах Гадяча: к вопросу о причинах провала проекта образования Речи Посполитой трех народов (к 360-летию Гадячского соглашения)

Несмотря на значительную историографию Гадячского договора 1658 г., данное событие, выходящее за рамки украинско-польских отношений и имела все шансы изменить историческое развитие Центрально-Восточной Европы, сегодня вызывает интерес исследователей. В данной статье автор обращается к проблеме причин почему соглашение, которое предусматривало реформирования Речи Посполитой в республику трех равноправных народов так и не было реализовано. Высказывается мнение относительно расхожего тезиса, что кардинальные изменения текста Гадячского соглашения, которым оно подверглось с сентября 1658 до мая 1659 (когда состоялась его ратификация сеймом), стала основным фактором провала гадячской идеи. В то же время автор доказывает, что влияние на это имел широкий комплекс факторов, который привел к падению гетманата Ивана Выговского, что и ознаменовало крах Гадяча.

Ключевые слова: Гадячский договор, Речь Посполитая, Княжество Русское, уния.

V. V. Hazin

The collapse of Hadiach: to the question of the reasons for the failure of the project of the formation of the Commonwealth of Three Peoples (to the 360th anniversary of the Hadiatskyi agreement)

Despite the significant historiography of the Hadiach Treaty in 1658, this event, which went far beyond the Ukrainian-Polish relations and had all chances to change the historical development of Central and Eastern Europe, today is of interest to researchers. In this article the author addresses the problem regarding the reasons why the agreement, which envisaged the reform of the Commonwealth in the republic of the three equal peoples, has never been implemented. Considerations are made regarding the widespread thesis that the fundamental change in the text of the Hadiach Treaty, which it suffered from September 1658 to May 1659 (when it was ratified by the Sejm), became the main factor in the failure of the Hadiach idea. At the same time, the author argues that the wide range of factors influenced this, which led to the fall of Hetman's government of Ivan Vyhovskyi, which marked the collapse of Hadiach.

Key words: Hadyatsky contract, Rzeczpospolita, Principality Russkaya, unia.

Отримано: 23.08.2018